

ERKIN IQTISODIY ZONALARDA BUXGALTERIYA HISOBINING ALOHIDA XUSUSIYATLARI

TAQU. Dots. Muxibova G.Ya.

Magistr Sharifxodjaeva O.U.

Annotatsiya. Ushbu maqolada erkin iqtisodiy zonalarida belgilangan imtiyozlar va ular hisobining alohida xususiyatlari nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etilgan. Erkin iqtisodiy zonalarida buxgalteriya hisobiga oid dolzarb masalalar keltirilgan hamda ularning yechimi sifatida ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: bojxona boji, buxgalteriya hisobi, valyuta rejimi, imtiyozlar, soliqlar, xoʻjalik yurituvchi subyektlar, erkin iqtisodiy zona.

Jadal rivojlanayotgan davlatlar tajribasida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga erishish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish alohida ahamiyat kasb etib, erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish alohida ahamiyat kasb etib, erkin iqtisodiy zonalardagi tajriba va yutuqlar ushbu davlatlar rivojlanishining asosiy yoʻnalishiga aylangan.

Shuningdek, bizning mamlakatimizda ham erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib faoliyat yuritib kelmoqda. Jumladan, “Navoiy”, “Angren” va “Jizzax” erkin iqtisodiy zonalarida bir qancha istiqbolli loyihalar amalga oshirildi. Ushbu zonalardagi tajribalar yangi tashkil etilgan “Urgut”, “Gʻijduvon”. “Qoʻqon” va “Hazorasp” erkin iqtisodiy zonalarida qoʻllanilishi belgilandi. Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyat koʻrsatish muddati, keyinchalik oʻzgartirish imkoniyati bilan 30 yilni tashkil qiladi.

Erkin iqtisodiy zonalardagi xoʻjalik yurituvchi subyektlarda qonunchilikka asosan faoliyatni toʻgʻri tashkil etish va amalga oshirish, imtiyozlardan toʻgʻri foydalanishni taminlash uchun buxgalteriya hisobi mexanizmi va ichki nazorat tizimi joriy etiladi. Erkin iqtisodiy zonalardagi xoʻjalik yurituvchi subyektlarda “Buxgalteriya hisobi toʻgʻrisidagi” Qonunga koʻra buxgalteriya hisobining milliy standartlari (BHMS)ga asosan buxgalteriya hisobi tashkil etiladi va yuritiladi. Ushbu qonunga koʻra xoʻjalik yurituvchi subyektlar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida xorijiy investorlar uchun moliyaviy hisobotning shakllantirishlari mumkinligi belgilangan.

Hozirgi kunda, erkin iqtisodiy zonalardagi xoʻjalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobi respublikaning boshqa hududlaridagi xoʻjalik yurituvchi subyektlarga oʻxshash tarzda tashkil etiladi va yuritiladi. Ammo, erkin iqtisodiy zonalarida belgilangan alohida imtiyozlar ularda faoliyat yuritayotgan xoʻjalik subyektlarda buxgalteriya hisobining alohida xususiyatini keltirib chiqardi.

Faoliyat koʻrsatish mobaynida erkin iqtisodiy zonalarida xoʻjalik yurituvchi subyektlar faoliyatini kengaytirish va rivojlantirish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda alohida soliq va bojxona imtiyozlari hamda alohida valyuta rejimi belgilangan.

Jumladan:

Soliq imtiyozlari. Kiritilgan investitsiya hajmiga qarab yer solig’i, daromad solig’i, yuridik shaxslar mulk solig’i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig’i, mikro firmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to’lovi, shuningdek, Respublika yo’l jamg’armasi va O’zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari umumta’lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar va tibbiyot muassasalarini rekonstruksiya qilish, kapital ta’mir va jihozlash jamg’armasiga majburiy to’lovlar bo’yicha quyidagi muddatgacha imtiyozlar belgilangan:

- 300 ming AQSH dollaridan 3 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar- 3 yil muddatga;
- 3 million AQSH dollaridan 5 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar – 5 yil muddatga;
- 5 million AQSH dollaridan 10 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar – 7 yil muddatga;
- 10 million va undan ko’p AQSH dollari hajmdagi investitsiyalar so’nggi 5 yilda amaldagi stavkalardan 50 foiz kam hajmdagi daromad solig’i va yagona soliq to’lovi stavkalari qo’llangan holda – 10 yil muddatga beriladi.

Bojxona imtiyozlari. O’zining ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun olib kelinadigan uskunlar, xom ashyo, material va butlovchi buyumlar, shuningdek, mamlakatimizda ishlab chiqarilmaydigan va loyihalarni amalga oshirish doirasida O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan ro’yxatlar bo’yicha olib kelinadigan qurilish materiallari uchun bojxona to’lovlaridan ozod etish (bojxona rasmiylashtiruv yig’imlaridan tashqari) belgilangan. Agar ushbu imtiyozlardan foydalanib olib kelingan aktivlar sotilgan va boshqa shaxslarga beg’araz berilgan hollarda bojxona to’lovlari qonunchilikda belgilangan tartibda to’liq undirilishi belgilangan.

Valyuta rejimi. Erkin iqtisodiy zonalar doirasida ishtirokchilar o’rtasida tuzilgan shartnomalarga muvofiq xorijiy valyutada hisob kitob qilish va to’lash shu bilan birga O’zbekiston Respublikasining boshqa xo’jalik yurituvchi subyektlari rezidentlari tomonidan yetkazib berilgan tovarlar, ishlar (xizmatlar) uchun xorijiy valyutada to’lash, shuningdek, eksport va import qilinadigan tovarlar uchun o’zlariga qulay bo’lgan to’lash hamda hisob-kitob qilish sharti va shakllaridan foydalanish huquqi berilgan.

Erkin iqtisodiy zonalardagi xo’jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida ularga berilgan alohida imtiyozlar hisobi bo’yicha dolzarb masalalar mavjud va ular quyidagilardan iborat:

Soliq imtiyozlari hisobi bo’yicha. Bizga ma’lumki soliq imtiyozlari maqsadli yoki maqsad nazarda tutilmagan holda belgilanadi hamda shundan kelib chiqib, buxgalteriya hisobida imtiyozlar va ulardan foydalanish hisobga olib boriladi. Bo’sh yotgan mablag’larni maqsadli vazifalarni bajarishga yo’naltirish sharti bilan soliqlar va bojxona imtiyozlarining hisobi 8840- “Maqsadli ishlatiladigan soliq imtiyozlari” hisob varagida, berilgan soliq imtiyozlarining turlari bo’yicha yuritiladi va Moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobotda (2-shakl) aks ettiriladi.

Soliq imtiyozlari berilganda bo’shayotgan mablag’lar summalarini, agar ulardan maqsadli foydalanish nazarda tutilmagan bo’lsa, buxgalteriya hisobi hisob varaqlarida aks ettirilmaydi va shu munosabat bilan Moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobotda (2-shakl) aks ettirilmaydi, moliyaviy natijalarni shakllantirishga ta’sir qilmaydi.

Ammo, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlar bo'yicha belgilangan soliq imtiyozlari maqsadli yoki maqsad nazarda tutilmaganligi aniq belgilanmagan. Shu sabali bitta zonada joylashgan bo'lsada xo'jalik yurituvchi subyektlarda soliq imtiyozlari hisobini yuritishda ikki hil yondashuv mavjud. Bir korxonada soliq imtiyozlarini alohida aniqlab ulardan foydalanishni bosqichma-bosqich hisobda aks ettirib borsa, boshqa korxonada buning aksini.

Bojxona imtiyozlari hisobi bo'yicha, erkin iqtisodiy zonalardagi xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan import o'rnini bosuvchi va eksport uchun mahsulot ishlab chiqarishda ishlatiladigan hom-ashyo, material butlovchi buyumlar, asbob uskunalar shu maqsadda ishlatilayotganligini aniqlash mexanizmi belgilanmagan. Bundan tashqari, bojxona imtiyozlaridan foydalanish yo'nalishlari yoki maqsadlari aniq belgilanmagan.

Natijada erkin iqtisodiy zonalardagi bazi xo'jalik subyektlari bojxona imtiyozlaridan foydalanib olib kelinayotgan butlovchi buyumlarni import o'rnini bosuvchi ehtiyot qismlar sifatida ichki bozorga yetkazib berish bilan shug'ullanib kelmoqda. Bu esa, buxgalteriyada bojxona imtiyozlari hisobi to'liq olib borilmasligidan dalolat beradi.

Valyuta muomalalari hisobi bo'yicha:

a) “Buxgalteriya hisobi to'g'risida” gi Qonunga ko'ra xo'jalik yurituvchi subyektlar qonunchilik talablari asosida moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini qo'llashi mumkunligi, belgilangan. Ammo, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini tarkibida valyuta muammolariga oid standart mavjud emas. Shu bilan birga, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari soliq idoralariga O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga ko'ra buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni topshirishlari belgilanganligi o'z-o'zidan milliy qonunchilik talablari asosida ishlab chiqilgan buxgalteriya hisobining milliy standartlarini qo'llashni taqozo etadi.

b) Erkin iqtisodiy zonalardagi korxonalar aksariyat xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan bo'lib, faoliyat yuritayotgan korxonalarining moliyaviy hisobotlarini chet ellik investorlarga xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan bo'lib, faoliyat yuritayotgan korxonalarining moliyaviy hisobotlarini chet ellik investorlarga xorijiy valyutada ifodalash orqali davriy taqdim etish talab etiladi. “Buxgalteriya hisobi to'g'risida” gi qonunga ko'ra xo'jalik yurituvchi subyektlarining moliyaviy hisobotlarini, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'girish mumkunligi umumiy tarzda belgilangan. Ammo, boshqa qonun osti hujjatlarda ushbu holat bo'yicha aniq tartib mavjud emas.

Yuqoridagi holatlarni yechimi sifatida quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

1. Erkin iqtisodiy zonalarga oid me'yoriy hujjatlarda soliq imtiyozlarini maqsadli yoki maqsad nazarda tutilmaganligini aniq belgilash;

2. Erkin iqtisodiy zonalardagi xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan bojxona imtiyozlaridan to'g'ri foydalanilayotganligini aniqlash mexanizmini belgilash, hamda bojxona imtiyozlari hisobiga oid nizom ishlab chiqish;

3. “Valyuta kurslaridagi o'zgarishlarning tasirlari” nomli buxgalteriya hisobining xalqaro standartiga ko'ra, ushbu standart xo'jalik subyektlarining moliyaviy hisobotlarini xorijiy valyutada taqdim etishga nisbatan qo'llaniladi. Ushbu standart natijaviy moliyaviy hisobotlarni “Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari”ga muvofiq, deb aks ettirilishiga nisbatan talablarni belgilaydi. Shu talablarni

qanoatlantirmaydigan moliyaviy ma'lumotlarni xorijiy valyutaga o'tkazish bo'yicha ochib berilishi talab etiladigan ma'lumotlarni belgilaydi.

Valyuta muomalalari hisobi bo'yicha yuqorida ko'rib o'tilgan holatlar bo'yicha aniqlikni taminlash maqsadida “Chet el valyutasida ifodalangan aktivlar va majburiyatlarning hisobi” nomli 22–son buxgalteriya hisobining xalqaro standartiga moslashtirish.

Yuqorida keltirilgan muammolarni bartaraf etish erkin iqtisodiy zonalarda buxgalteriya hisobini talab darajasida yuritish va uni takomillashtirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muxibova G.Ya., Ziyaev M.K., Sharifkhodjaeva O.U., Yusupdjanova N.U., Priority directions of small business development in the construction complex of the republic of Uzbekistan. 2023.

<https://dx.doi.org/10.15863/TAS>

2. Buxgalteriya hisobi va audit. (Qurilishda buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlari) O'quv qo'llanma 2020yil.

3. Бухгалтерский учет : учебное пособие / авт.-сост. Н.Н. Ильшева, Е.Р. Синянская, О.В. Савостина.— Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016.— 156 с.

4. Аверчев И. В. МСФО — 2013. Комментарии и практика применения / И.В. Аверчев.— М.: Бухгалтерский учет, 2013.— 1064 с.